

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “จิตตารามเทพในมิติของทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง” ทำการศึกษา ณ เขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาภาพรวม ความเป็นมา ความเชื่อและทัศนคติ ความสำคัญเบื้องต้น ที่เกี่ยวกับองค์จิตตารามเทพ ศึกษาจิตตารามเทพในฐานะของทุนทางสังคม และศึกษาความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการพัฒนาศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของประชาชน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่ต้องการจะศึกษา ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้คลุกคลีอยู่ในพื้นที่ศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลที่จำเป็นในมิติต่าง ๆ รวมถึงเพื่อการสร้างสัมพันธภาพกับกลุ่มเป้าหมายนับแต่เดือนสิงหาคม 2550 จนถึงเดือนมีนาคม 2551 ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของการเก็บข้อมูล โดยศึกษาภาพรวม ความเป็นมา ความเชื่อและทัศนคติ ความสำคัญเบื้องต้นที่เกี่ยวกับจิตตารามเทพ เพื่อศึกษาจิตตารามเทพในฐานะของทุนทางสังคม และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของจิตตารามเทพในฐานะของทุนทางสังคมกับการพัฒนาศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของประชาชน

ผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคและวิธีการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-dept Interview) โดยมีทั้งการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์/พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยทำการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับจิตตารามเทพในลักษณะพิเศษ นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในเหตุการณ์และปรากฏการณ์ของปัจเจก กลุ่ม หรือชุมชน (Participant Observation) รวมถึงวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อการรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในบางมิติซึ่งอยู่นอกเหนือจากการศึกษาโดยกลุ่มตัวอย่าง สำหรับผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้ทำการบันทึกข้อมูลสำคัญในสมุดสนาม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ประชาชนผู้ศรัทธาจิตตารามเทพหรือกลุ่มผู้ใช้จิตตารามเทพเป็นทุนทางสังคมในการดำเนินชีวิต รวมกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ทั้งหมด จำนวน 111 คน ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่

1. กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพที่เกี่ยวข้องกับวัตถุมงคลจิตตารามเทพโดยเฉพาะในลักษณะของการเป็นอาชีพหลัก จำนวน 25 คน

2. กลุ่มผู้ใช้วัดมุงคลจตุคามรามเทพเป็นอาชีพเสริม อันนอกเหนือไปจากการประกอบอาชีพเดิม จำนวน 25 คน
3. กลุ่มที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายความนิยมในองค์จตุคามรามเทพ เช่น ร้อยสร้อย ลงสี ปิดทอง ร้านอาหาร จำนวน 25 คน
4. ประชาชนทั่วไป ที่จตุคามรามเทพมีผลต่ออาชีพและการดำเนินชีวิต จำนวน 25 คน
5. ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับจตุคามรามเทพในลักษณะพิเศษ เช่น ประธานในการจัดสร้าง บุคคลสำคัญในวงการจตุคามรามเทพ จำนวน 11 คน

สรุปผลการศึกษา

1. ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิงมากกว่าชาย ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 21-30 ปี เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธบางส่วนนับถือศาสนาอิสลามและคริสต์ สถานภาพกลุ่มตัวอย่างเป็นโสด มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพรับจ้าง มีรายได้ต่อเดือน 6,001-10,000 บาท และในรายที่มีอาชีพหรือการเข้าไปเกี่ยวข้องกับองค์จตุคามรามเทพจะมีรายได้เพิ่มขึ้นอีกประมาณ 2,001-6,000 บาทต่อเดือน กลุ่มตัวอย่างมีระยะเวลาที่อยู่อาศัยในจังหวัด นครศรีธรรมราชเกินกว่า 21 ปี และส่วนใหญ่รู้จักองค์จตุคามรามเทพเป็นเวลาต่ำกว่า 5 ปี สำหรับจำนวนวัดมุงคลองค์จตุคามรามเทพที่ครอบครองนั้น ส่วนใหญ่มีมากกว่า 50 องค์

2. ลักษณะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในจตุคามรามเทพ

ชาวนครศรีธรรมราชรับรู้ว่าทำวจตุคามรามเทพมีหน้าที่ในการเป็นเทพารักษ์อารักขาพระบรมธาตุเมืองนครฯ ซึ่งต่อมานอกเหนือจากการเป็นเทพารักษ์แล้ว ในปัจจุบันยังมีส่วนในการช่วยให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจแก่บ้านเมืองและผู้ศรัทธาอีกด้วย ในแง่ของความเป็นทุนทางสังคม จตุคามรามเทพมีองค์ประกอบของทุนทางสังคม ซึ่งประกอบไปด้วย การมีศาสนธรรม คุณธรรม และจริยธรรม, การมีส่วนร่วมกระตุ้นให้เกิดความมีสำนึกในท้องถิ่น การใช้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น, การใช้ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล, การใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และการดำรงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน จึงทำให้องค์จตุคามรามเทพ เป็นทุนทางสังคม

3. การใช้จุดความรุ่มเทพในฐานะของความเป็นทุนทางสังคม

การใช้จุดความรุ่มเทพที่ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและรายได้ของประชาชน ปรากฏว่า ตลอดระยะเวลาที่เกิดกระแสความนิยมในองค์จุดความรุ่มเทพ ได้ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในจังหวัดนครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากจำนวนของเม็ดเงินที่ไหลเข้าสู่จังหวัดนครศรีธรรมราชในหลายช่องทาง มีการขยายตัวของโรงแรมและธุรกิจที่พัก เกิดการเพิ่มจำนวนเที่ยวบิน มีเม็ดเงินหมุนเวียนในปรากฏการณ์ดังกล่าวถึงกว่า 10,000 ล้านบาท ส่งผลให้ชาวนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

การปรากฏองค์ของจุดความรุ่มเทพนับแต่ช่วงปีพุทธศักราช 2530 จนถึงปัจจุบัน ทำให้เมืองนครศรีธรรมราชเกิดความสงบสุขและร่มเย็นมากขึ้น ปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรง และผู้มีอิทธิพลนอกระบบลดลง นอกจากนี้ในขณะที่กระแสแห่งความนิยมขององค์จุดความรุ่มเทพ สูงถึงขีดสุด ระดับของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ที่สูงขึ้น เพราะทุกคนมีรายได้และสามารถเข้าถึงเม็ดเงินสำหรับการดำเนินชีวิต ใจผู้ร้ายลดลง เนื่องจากการหารายได้จากวัตถุมงคลขององค์จุดความรุ่มเทพง่ายมากกว่าการทำมิชฉาชีพ นอกจากนี้จุดความรุ่มเทพยังช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในแง่ของการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผู้ศรัทธาไว้ด้วยกัน ทำหน้าที่ในการลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในบุคคลและสังคม

การใช้จุดความรุ่มเทพที่ส่งผลต่อการเข้าถึงปัจจัยในการดำรงชีวิตหรือต้นทุนอื่น ๆ พบว่าจุดความรุ่มเทพทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยในการดำรงชีวิตและการพัฒนาความเป็นอยู่ สวัสดิการ หรือการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของประชาชน กลุ่ม องค์กร หรือสถาบันทางสังคมที่ได้ใช้องค์จุดความรุ่มเทพเป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยเหล่านั้น ทั้งยังเป็นสื่อกลางในการพัฒนาชุมชนและยกระดับความคิด ความรู้และความดีงามของชุมชนได้อีกด้วย

4. การใช้ทุนทางสังคมของจุดความรุ่มเทพ ไปสู่การพัฒนาศักยภาพในการพึ่งพาตนเองและความเป็นอยู่ ของบุคคล ครัวเรือน ตลอดจนสังคม

การพึ่งพาตนเองในแง่ของความเชื่อและกำลังใจ โดยใช้จุดความรุ่มเทพเป็นทุนทางสังคมนั้น ปรากฏอยู่ในรูปแบบของการใช้องค์จุดความรุ่มเทพเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ในการเผชิญกับปัญหาที่เข้ามาในชีวิต นอกจากนี้การเลือกใช้วัตถุมงคลจุดความรุ่มเทพซึ่งมีชื่อรุ่นสอดคล้องกับความต้องการทางจิตใจของผู้ศรัทธา สะท้อนให้เห็นว่าจุดความรุ่มเทพช่วยให้มีขวัญและกำลังใจในการเริ่มต้นกระทำสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นเด่นชัดอีกประการหนึ่งก็คือ จุดความรุ่มเทพช่วยให้ผู้ศรัทธารู้

จักที่จะคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น การคิดเป็นเหตุผลและรู้จักหาที่มาที่ไปของปัญหาช่วยให้บุคคลมีหลักประกันทางจิตใจในการเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ และเรียนรู้ที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมีสติ และมีส่วนช่วยให้เกิดการยับยั้งชั่งใจและละอายต่อการประพฤติผิดอีกด้วย

การพึ่งพาตนเองในแง่อาชีพและรายได้ ปรากฏอยู่ในรูปแบบของการมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับองค์อุตสาหกรรมเทพ หรือการใช้อุบัติอุตสาหกรรมเทพเป็นทุน เช่น การใช้อุบัติอุตสาหกรรมเทพเป็นแหล่งประกอบอาชีพหลัก หรือการนำวัตถุดิบขององค์อุตสาหกรรมเทพมาเป็นอาชีพเสริมในการสร้างรายได้ให้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังนำมาสู่การเกิดอาชีพ อื่น ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับองค์อุตสาหกรรมเทพเป็นการเฉพาะ เช่น การให้เช่าเต็นท์ การทำบายศรี ดอกไม้เครื่องสดและของสังววย ตลอดจนการเกิดขึ้นของพรหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช การพึ่งพาตนเองในแง่อาชีพและรายได้โดยการใช้ของอุตสาหกรรมเทพเป็นทุนทางสังคมนั้น ยังมีลักษณะพิเศษ คือ ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีความรู้สูง ไม่จำเป็นต้องมีทุนประกอบการเป็นจำนวนมาก ขอเพียงมีความตั้งใจและพยายามจริง ก็สามารถประสบความสำเร็จและพึ่งพาตนเองได้ด้วยอาชีพจากอุตสาหกรรมเทพ นอกจากนี้ วัตถุดิบอุตสาหกรรมเทพ สามารถเป็นหลักประกันทางการเงินให้แก่ประชาชนผู้ถือครองได้ในยามเดือดร้อน ทั้งยังสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ถือครองได้เป็นอันมาก

การใช้อุบัติอุตสาหกรรมเทพเป็นทุนทางสังคมต่อการพัฒนาศักยภาพของตนเองและครอบครัว ตลอดจนสังคม ปรากฏความแตกต่างกันระหว่างข้อมูลที่ได้รับจากแบบสอบถามเล็กน้อย โดยในแบบสอบถามผู้ให้ข้อมูลจะชี้ให้เห็นถึงการใช้อุบัติอุตสาหกรรมเทพเป็นทุนทางสังคมของตนเองหรือครอบครัวโดยตรง ในขณะที่การสัมภาษณ์เชิงลึก ได้ข้อมูลว่า ผู้ให้สัมภาษณ์มีมุมมองที่ครอบคลุมและกว้างไกลในระดับของชุมชนและสังคมด้วย ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ใช้อุตสาหกรรมเทพในแง่ของการเพิ่มความละเอียดรอบคอบในการดูแลตนเอง ครอบครัวและที่พักอาศัยมากขึ้นมาเป็นอันดับแรก และใช้อุบัติอุตสาหกรรมเทพเพื่อทำให้ครอบครัวมีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น รองลงไปเป็นการรู้จักจัดการค่าใช้จ่ายและการมีวินัยทางการเงิน สำหรับการศึกษาดูด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าอุตสาหกรรมเทพเป็นทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดผลในประเด็นดังกล่าวหลายลักษณะ เช่น การทำให้ประชาชนรู้จักที่จะอดออมและวางแผนด้านการใช้จ่าย นอกจากนี้อุตสาหกรรมเทพส่งผลให้ประชาชนผู้ศรัทธาไม่ย้ายออกนอกพื้นที่ชุมชนของตน

5. แนวทางส่งเสริมการใช้จิตตาคามรวมเทพเป็นทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการใช้จิตตาคามรวมเทพเป็นทุนทางสังคม ได้แก่ การใช้ทุนทางสังคมในองค์จตุคามรวมเทพโดยขาดความยั่งยืน และตั้งอยู่บนความเอาแต่ได้ที่ได้มากจนเกินไป และคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน การใช้ทุนทางสังคมขององค์จตุคามรวมเทพโดยไม่เข้าใจถึงความหมาย การสร้างวัตถุมงคลอย่างขาดความพอดีและการจัดการอย่างเหมาะสม การทำวัตถุมงคลปลอมที่ไม่มีคุณภาพจนต่อการเป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยวัตถุมงคลปลอมหรือวัตถุมงคลที่ไม่ได้มาตรฐานเหล่านี้จะเป็นตัวทำลายมาตรฐานและความดีงามของระบบความเชื่อลง

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ มีข้อเสนอว่า แนวทางส่งเสริมการใช้จิตตาคามรวมเทพเป็นทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ดังนี้

5.1 บุคคล องค์กรตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเข้ามาให้ความรู้ความเข้าใจและความตระหนักแก่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทุนทางสังคมนั้น ๆ และผู้ที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคม โดยเป็นไปอย่างเหมาะสม สอดคล้องและตั้งอยู่บนวิถีชีวิตวัฒนธรรม 5.2 มีการประสานคุณธรรม จริยธรรมความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตัดความรู้สึกเรื่องผลประโยชน์และความโลภที่ครอบงำจิตใจลง 5.3 เสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้มากขึ้นโดยตระหนักถึงอันตรายที่เกิดจากการใช้ทุนทางสังคมอย่างสิ้นเปลือง 5.4 ภาคประชาสังคมที่เป็นเจ้าของทุนทางสังคม จะต้องสร้างกระบวนการในการสงวนรักษาและจัดการมรดกทางภูมิปัญญาอย่างเหมาะสม โดยเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่หรือผู้เป็นเจ้าของทุนทางสังคมนั้นได้พิจารณากำหนดนโยบายหรือข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทุนทางสังคมอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาที่ได้ ผู้ศึกษาได้นำผลการศึกษาไปอภิปรายผลการศึกษาโดยเปรียบเทียบกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบสิ่งที่น่าสนใจ ดังนี้

1. มุมมองที่แตกต่างกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการ ภายใต้แนวคิดเกี่ยวกับองค์จตุคามรวมเทพนั้น พบว่า ส่วนใหญ่เชื่อว่า จตุคามรวมเทพ เป็นเทวดาผู้รักษาพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ถือกันมาแต่ก่อนว่าเป็น เทพดาประจำเมืองบ้าง พระหลักเมืองบ้าง และทำยที่สุดก็ปรากฏองค์อยู่ในวัตถุมงคลต่าง ๆ ที่ประชาชนผู้ศรัทธาได้ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ แนวคิดดังกล่าวที่พบในการศึกษาคั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ ปัญญา พงษ์พานิช,

กำทร เลียงสังกรธรรม และ กฤษณา พิณศรี ซึ่งได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์จตุคามรามเทพไว้ก่อนหน้านี้นี้ และแตกต่างจากแนวคิดของ ไมเคิล ไรท์ โดยผู้ศึกษาพบว่า ไม่มีกลุ่มตัวอย่างแสดงแนวคิดเกี่ยวกับจตุคามรามเทพเช่นเดียวกันกับไมเคิล ไรท์เลย สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับจตุคามรามเทพนั้น มีลักษณะของการเล่าขานในแง่ตำนาน ความเชื่อพื้นถิ่น มากกว่าการสืบค้นในเชิงวิชาการ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการสร้างองค์จตุคามรามเทพให้กลายเป็นองค์พระเทวราชโพธิสัตว์อีกด้วย ลักษณะดังกล่าวจึงนำไปสู่การสร้างพิธีกรรมและการปฏิบัติต่าง ๆ ในเวลาต่อมา

2. ความเชื่อที่นำไปสู่พิธีกรรม ผู้ที่มีความเชื่อและศรัทธาในองค์จตุคามรามเทพ มีระบบวิธีคิดและความเชื่อในหลายลักษณะ แต่ส่วนใหญ่แล้วพบว่า ความเลื่อมใสศรัทธาในองค์จตุคามรามเทพ เกิดจากความเห็นดีเห็นงามตามที่ตนได้สัมผัสด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ย้ำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดที่แนบแน่นอยู่ในใจเสมอ และนำไปสู่พิธีกรรมต่าง ๆ ในที่สุด สิ่งที่ผู้ศึกษาพบในการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับ Rokeach (อ้างถึงใน ประยงค์ ลิ่มตระกูล, 2536) และ Rotter (อ้างถึงใน รุ่งทิพย์ กล้าหาญ, 2539) โดยพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับจตุคามรามเทพล้วนเกิดจากผู้ศรัทธา ในรูปของการแสดงออกถึงการรวมกลุ่มกัน หรือเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนโดยใช้ความเชื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์ ซึ่งอำนาจใด ๆ ก็ไม่อาจห้ามความเชื่อได้ สอดคล้องกับแนวคิดที่เสนอไว้โดย อภิชาติ จันทรแดง (2546) เสนอไว้เกี่ยวกับความหมายและหน้าที่ของพิธีกรรม

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อและความศรัทธาในองค์จตุคามรามเทพเป็นผลมาจากการอ้างอิงอดีตของจังหวัดนครศรีธรรมราชมาสร้างให้เป็น “ประเพณีประติษฐ์” จนเกิดการปฏิบัติซ้ำโดยทั่วไป และก่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับพิธีกรรมและทำให้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติอย่างเป็นทางการ ด้วยการอ้างอิงสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนเป็นที่ยอมรับไปโดยปริยาย สิ่งเหล่านี้สามารถพบได้ในระบบความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์จตุคามรามเทพ ไม่ว่าจะเป็นในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดอื่น ๆ การศึกษาของ เอกกรินทร์ พึ่งประชา เรื่อง “พระราหู : ประเพณีประติษฐ์แห่งวัดศิระชะทอง” เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ภายใต้ง่อนไขเกี่ยวกับการสร้างประเพณีประติษฐ์ จตุคามรามเทพเป็นอีกหนึ่งในประเพณีประติษฐ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยการอ้างอิงกับอดีตซึ่งง่ายต่อการทำความเข้าใจหรือการรับรู้ของประชาชนในขณะเดียวกันการสร้างประเพณีประติษฐ์เรื่องจตุคามรามเทพยังมีการเชื่อมโยงเข้ากับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น กรณีของการเกิดพระอาทิตย์ทรงกลด เป็นต้น เมื่อนำการศึกษาดังกล่าวมาเปรียบเทียบกัน จึงพบว่าภายใต้ง่อนไขของความเชื่อและความศรัทธาที่แบบเดียวกัน สามารถส่งผลต่อความศรัทธาของประชาชนได้เช่นเดียวกัน ระบบความเชื่อเกี่ยวกับจตุคามรามเทพจึงสอดคล้องกับแนวคิดของ Eric Hobsbawm (อ้างถึงใน เอกกรินทร์ พึ่งประชา, 2545) อย่างชัดเจน

3. จตุคามรามเทพ : ทูทางสังคมที่สำคัญ สืบเนื่องจากความเชื่อเรื่องจตุคามรามเทพ ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลและสังคม มีความเคารพศรัทธาร่วมกัน มีค่านิยมร่วมกัน มีความคาดหวังในสิ่งที่ต้องเข้าร่วมกัน ดังจะพบว่า จตุคามรามเทพเป็นเครื่องเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของบุคคลต่าง ๆ ซึ่งปกติไม่มีความเกี่ยวข้องกันเข้าด้วยกัน ผ่านการมีค่านิยมร่วมกันและความศรัทธาร่วมกัน โดยมีวิถีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเชื่อเรื่องจตุคามรามเทพ เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอิงวิถีคิดเชิงซ้อนและเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบภูมิปัญญาและความรู้ จากการศึกษาพบว่า ภายใต้ความหมายของทูทางสังคมที่ผู้ศึกษาได้ศึกษามานั้น มีความสอดคล้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับแนวคิดของ Coleman (1999) อมรา พงศาพิชญ์ และ อานันท์ กาญจนพันธ์ (อ้างถึงใน วรวิมล โรมรัตน์พันธ์, 2548) โดยมีแนวทางในการใช้จตุคามรามเทพเป็นทูทางสังคมอย่างยั่งยืน ดังนี้ 1. บุคคล องค์กร ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเข้ามาให้ความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักแก่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของทูทางสังคมนั้น ๆ และผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากทูทางสังคม โดยเป็นไปอย่างเหมาะสม สอดคล้องและตั้งอยู่บนวิถีชีวิตวัฒนธรรม มีการประสานคุณธรรม จริยธรรม ความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตัดความรู้สึกเรื่องผลประโยชน์และความโลภที่ครอบงำจิตใจลง และเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้มากขึ้น 2. ตระหนักถึงอันตรายที่เกิดจากการใช้ทูทางสังคมอย่างสิ้นเปลือง เพราะเหตุว่าทูทางสังคมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถซื้อขายเปลี่ยนแปลงได้ หากแต่ทูทางสังคมต้องได้รับการสั่งสมและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากการใช้จตุคามรามเทพในแทบจะทุกพื้นที่ของประเทศโดยปราศจากความรู้และความเข้าใจ ถึงแม้ว่าจะเป็นไปโดยเจตนาอันดี แต่ก็อาจเป็นการใช้ทูทางสังคมอย่างสิ้นเปลืองโดยขาดการยั้งมองถึงผลกระทบที่จะตามมาในอนาคต 3. ภาคประชาสังคมที่เป็นเจ้าของทูทางสังคม จะต้องสร้างกระบวนการในการสงวนรักษาและจัดการมรดกทางภูมิปัญญาอย่างเหมาะสม โดยเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่หรือผู้เป็นเจ้าของทูทางสังคมนั้น ได้พิจารณา กำหนดนโยบายหรือข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทูทางสังคมอย่างยั่งยืน เช่น การจัดทำลิขสิทธิ์ทางภูมิปัญญา ให้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนนคร ฯ มีการจัดเก็บภาษีการสร้างเพื่อนำเอารายได้มาสู่ท้องถิ่น หรือการมีมาตรการควบคุม เป็นต้น

4. สำนึกของคนต่อองค์จตุคามรามเทพ การใช้จตุคามรามเทพในมิติของทูทางสังคมมีองค์ประกอบที่สอดคล้องกับแนวคิดของ วรวิมล โรมรัตน์พันธ์ (2548) ซึ่งได้กล่าวถึงองค์ประกอบของทูทางสังคมที่ประกอบด้วย การมีศาสนธรรม คุณธรรมและจริยธรรม การมีส่วนร่วมกระตุ้นให้เกิดความมีสำนึกในท้องถิ่น การใช้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล การใช้ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ และการดำรงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์

ของชุมชน ทั้งนี้ผลการศึกษพบว่า การมีศาสนธรรม คุณธรรมและจริยธรรมที่ปรากฏเด่นชัดในกลุ่มผู้ศรัทธาจตุคามรามเทพ ได้แก่ การรักษาสัจจะ การรู้จักพอ ไม่ละโมภโภมากและการทำความดี สร้างคุณประโยชน์เพื่อสังคม การศรัทธาในจตุคามรามเทพสามารถที่จะกระตุ้นให้เกิดความสำนึกในความเป็นชาวนครศรีธรรมราชให้มีมากขึ้นและก่อให้เกิดความรู้สึกหวงแหนในองค์จตุคามรามเทพ การใช้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่ได้ถูกสะท้อนออกมาผ่านระบบพิธีกรรมความเชื่อ ตลอดจนระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับองค์จตุคามรามเทพ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดกันมาแต่โบราณ ในแง่ของการใช้ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล ปรากฏว่า จตุคามรามเทพ มีส่วนช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคลเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงการแสวงหาปราชญ์ชุมชนที่มีส่วนช่วยในการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องจตุคามรามเทพและภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่น ๆ ในบริบทที่เกี่ยวข้อง เช่น พล.ต.ต. ชูพันธ์รักษาราชเดช เป็นต้น การใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ปรากฏว่ามีการใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติให้สอดคล้องกับความต้องการทางจิตใจและการใช้สอย ได้แก่ การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวมาจัดทำเป็นมรดกในการสร้างวัดถุมงคลองค์จตุคามรามเทพให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้สร้างและผู้ศรัทธา นอกจากนี้ การดำรงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน พบว่า องค์จตุคามรามเทพ มีช่วยสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน สร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เป็นคนบ้านเดียวกัน อันเป็นการดำรงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชนไว้นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ปัญหาและอุปสรรคที่พบ ได้แก่ การใช้ทุนทางสังคมในองค์จตุคามรามเทพโดยขาดความยั้งคิด และตั้งอยู่บนความเอาแต่ใจที่มากเกินไปและคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน การใช้ทุนทางสังคมขององค์จตุคามรามเทพโดยไม่เข้าใจถึงความหมาย การสร้างวัดถุมงคลอย่างขาดความพอดีและการจัดการอย่างเหมาะสม การทำวัดถุมงคลปลอมที่ไม่มีคุณประโยชน์ต่อการเป็นที่พึ่งทางจิตใจ โดยวัดถุมงคลปลอมหรือวัดถุมงคลที่ไม่ได้มาตรฐานเหล่านี้จะเป็นตัวทำลายมาตรฐานและความดีงามของระบบความเชื่อลง การผนวกองค์จตุคามรามเทพเข้ากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ โดยไม่เข้าใจเหตุผล สิ่งเหล่านี้ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากความโลภและความไม่รู้ ซึ่งอาจเกิดโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือเป็นด้วยการปฏิเสธที่จะรับรู้ของคนบางกลุ่มก็เป็นได้

5. การพัฒนาศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง ผู้ศรัทธาจตุคามรามเทพได้ใช้ จตุคามรามเทพไปใน 2 ลักษณะคือ 1. การพึ่งตนเองทางกายภาพ ได้แก่ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจเพื่อการมีรายได้ ยกตัวอย่างเช่น การค้าขายวัดถุมงคลหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจตุคามรามเทพเพื่อก่อให้เกิดรายได้ และ 2. การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญา และอำนาจการตัดสินใจ เช่น การอธิษฐานบนบานหรือการสักการะองค์จตุคามรามเทพ ซึ่งมีผลต่อกันทั้งสองด้าน การพึ่งตนเองดังกล่าวมิใช่การปิดตัวเองและโดดเดี่ยวตัวเองออกจากสังคม ผลที่ได้รับจากการศึกษาจึงสอดคล้อง

กับแนวคิดของอภิชาติ ทองอยู่ และคณะ (2530) ในส่วนของการใช้ทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนา ศักยภาพและการพึ่งพาตนเองนั้น พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาค้นคว้าได้ใช้ศรัทธาที่ตนเองมีต่อ องค์คุณคุณธรรมแห่งแผ่นดินเป็นทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนา ศักยภาพในการพึ่งพาตนเอง โดย กระบวนการดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดจากศรัทธา ความไว้วางใจ ความเชื่อ ความรู้สึกเป็นเจ้าของและ ความรู้สึกภาคภูมิใจในองค์คุณคุณธรรมของประชาชนผู้ศรัทธาและผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการศึกษา ที่ผู้ศึกษาได้รับนั้น มีลักษณะผสมผสานและสอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทุนทางสังคม เพื่อการจัดการศึกษาด้านอาชีพ : ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” สุพัชรา ศิริณวัฒน์ (2549) และ การศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคม กับการจัดการป่าชุมชนไพร : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม” โดยธนพล พรหมสุวรรณ (2546)

นอกจากนี้ในส่วนของระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่มาเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม การใช้จ่ายคุณธรรมเป็นทุนทางสังคม พบว่าปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของ สังคม การเข้ามาของวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัจจัยทางการศึกษา และ ปัจจัยทาง เศรษฐกิจ มีส่วนสร้างผลกระทบต่อกระบวนการประสานความเชื่อเรื่องพิธีกรรมเข้าสู่การรับรู้และสร้าง ความศรัทธาต่อองค์คุณคุณธรรม เช่นเดียวกับการศึกษา ของอภิชาติ จันทรแดง (2546) ที่ทำ การศึกษาเรื่อง “ความเชื่อ พิธีกรรม : กระบวนการเรียนรู้เพื่อศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชน ชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านยางหลวง ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”

ลักษณะของการใช้คุณธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองมี 3 ลักษณะดังนี้

1. การสร้างอาชีพ มีทั้งผู้ศรัทธาและบุคคลทั่วไปหันมาสร้างอาชีพจากองค์คุณคุณธรรม เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นอาชีพที่สามารถทำได้ง่ายและไม่จำเป็นต้องอาศัยต้นทุนในการประกอบ อาชีพอาชีพมากนัก ตลอดจนเป็นสิ่งที่เป็นที่ประชาชนในทุกระดับชั้นสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมได้ อาชีพที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม เช่น การร้อยสร้อย การปิดทอง การรดแม่พิมพ์หรือการแต่ง องค์พระ ล้วนเป็นอาชีพที่สร้างรายได้งามและทำให้ผู้ใช้คุณธรรมเป็นทุนทางสังคมใน การสร้างอาชีพมีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตไปในทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด สำหรับการพึ่งพาตนเอง ในแง่ของอาชีพนั้น ปรากฏว่า ข้อมูลที่ได้ทั้งจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก มีความ สอดไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ปรากฏอยู่ในรูปแบบของการมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับองค์คุณคุณ ธรรม หรือการใช้คุณธรรมเป็นทุน เช่น การใช้คุณธรรมเป็นแหล่งประกอบ อาชีพหลัก หรือการใช้วัตถุดิบของคุณธรรมมาเป็นอาชีพเสริมในการสร้างรายได้ให้ เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ การเกิดอาชีพเสริมอันเนื่องมาจากวัตถุดิบคุณธรรมก็ยังคงเป็น ประจักษ์พยานถึงการพึ่งพาตนเองและมีรายได้ผ่านความศรัทธาใน องค์คุณคุณธรรม ดังจะเห็น

ได้จากการมีอาชีพเสริมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการตัดทอง ร้อยสร้อย ทำของ อยู่ประจำศูนย์รับจอง ทำกล่องหรือแผ่นพับใบจอง รับพ็อนรำในพิธีล้วนมีรายได้มากพอที่จะยังชีพได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพ นอกจากนี้ได้กล่าวมาแล้ว การเกิดอาชีพ อื่น ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับองค์ตุคามรามเทพ เป็นการเฉพาะ เช่น การให้เช่าเต็นท์ การทำบายศรี ดอกไม้เครื่องสดและของสังววย ตลอดจนการเกิดขึ้นของพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้การพึ่งพาตนเองในแง่อาชีพและรายได้ โดยการใช้อองค์ตุคามรามเทพเป็นทุนทางสังคมนั้น ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีความรู้สูง ไม่จำเป็นต้องมีทุนประกอบการเป็นจำนวนมาก ขอเพียงมีความตั้งใจและพยายามจริง ก็สามารถประสบความสำเร็จและพึ่งตนเองได้ด้วยอาชีพจากองค์ตุคามรามเทพ

2. การสร้างรายได้ ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและรายได้ของประชาชน ชัดเจนที่สุดเป็นอันดับแรก คือ ตลอดระยะเวลาที่เกิดความนิยมในองค์ตุคามรามเทพ ได้ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในจังหวัดนครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากจำนวนของเม็ดเงินที่ไหลเข้าสู่จังหวัดนครศรีธรรมราชในหลายช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวของโรงแรมและธุรกิจที่พักซึ่งมากเป็นประวัติการณ์ ร้านน้ำชา ร้านค้าขายอาหาร ที่มีผู้ใช้บริการอย่างคับคั่ง การเพิ่มจำนวนเที่ยวบินในจังหวัดนครศรีธรรมราชจากเดิมที่เคยมี 2 เที่ยวบินต่อวัน เพิ่มเป็นวันละ 4 เที่ยวบิน หรือธุรกิจการลงทุนอื่น ๆ ในภาพรวมที่ก่อให้เกิดรายได้มวลรวมของชาวนครศรีธรรมราช โดยความเป็นไปดังกล่าวล้วนเกิดขึ้นจากองค์ตุคามรามเทพทั้งสิ้น และในประเด็นของการใช้ตุคามรามเทพที่ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและรายได้ของประชาชนนั้น เป็นสิ่งที่กลุ่มตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวถึงเป็นอันดับแรก ในขณะที่ผู้ศึกษาได้สอบถามข้อมูล การขยายตัวทางเศรษฐกิจและรายได้ดังกล่าวไม่เพียงแต่จะอยู่ในกลุ่มของประชาชนเท่านั้น หากแต่พระภิกษุสามเณร พราหมณ์ ก็ได้รับผลจากขยายตัวดังกล่าวเช่นเดียวกัน จากเดิมที่เคยถวายปัจจัย 200-300 บาทต่อรูป หลัง ๆ ในเวลาต่อมามีการถวายปัจจัยต่อการรับภิกษุมนต์ถึง 10,000 บาทต่อรูปทีเดียว หรือการประกอบพิธีพราหมณ์ในตอนเช้า จากข้อมูลที่ได้รับผู้ศึกษาพบว่าในงานพิธีเล็ก ค่าพิธีพราหมณ์จะอยู่ที่ 10,000 บาทต่อครั้ง ในขณะที่พิธีใหญ่ที่สุดนั้นอยู่ที่ 300,000 บาทต่อครั้ง นอกจากนี้ ในแง่ด้านการขยายตัวทางการท่องเที่ยว ที่แต่เดิมการท่องเที่ยวเมืองนครฯ ต้องรณรงค์และประชาสัมพันธ์มาก แต่ในขณะที่กระแสความนิยมในองค์ตุคามรามเทพปรากฏก็ไม่ต้องประชาสัมพันธ์มากดังแต่ก่อน ดังจะเห็นได้จากการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ศรัทธา ตลอดจนนักท่องเที่ยวซึ่งมิได้มีแต่ในหมู่ชาวไทยเท่านั้น ยังรวมถึงชาวต่างประเทศด้วย สืบเนื่องมาจากคำร่ำลือในความศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์บันดาลดลขององค์ตุคามฯ จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลของศูนย์วิจัยกสิกรไทยพบว่า มีเม็ดเงินหมุนเวียนในปรากฏการณ์ดังกล่าวถึงกว่า 10,000 ล้านบาท

3. การมีหลักประกันในการดำรงชีวิต การมีหลักประกันในการดำรงชีวิตส่งผลทั้งต่อการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประชาชน นับตั้งแต่การปรากฏองค์ของจตุคามรามเทพนับแต่ช่วงปีพุทธศักราช 2530 จนถึงปัจจุบัน ทำให้เมืองนครศรีธรรมราชเกิดความสงบสุขและร่มเย็นมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ช่วยยุติปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรงและผู้มีอิทธิพลนอกระบบแก่เมืองนครศรีธรรมราชมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ในขณะที่กระแสแห่งความนิยมองค์จตุคามกำลังพุ่งสูงถึงขีดสุด ระดับของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ที่สูงขึ้น เพราะเหตุว่า การที่ประชาชนมีรายได้และสามารถเข้าถึงเม็ดเงินสำหรับการดำเนินชีวิต ทำให้ใจผู้ร้ายหรือการลักขโมยชิงปล้นลดลง เพราะการมีรายได้จากวัตถุมงคลองค์จตุคามรามเทพนั้นง่ายกว่าการทำมิชฉาชีพ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกตลอดจนการสอบถามพูดคุยกับชาวเมืองนครศรีธรรมราชโดยทั่วไป ต่างกล่าวตรงกันว่า อาชญากรรมในภาพรวมลดลง ผู้ค้ายาบ้าเลิกค้ายาบ้า เด็กวัยรุ่นที่นิยมเที่ยวเตร่ก็พาหันมาหารายได้ด้วยการปั๊มหรือปิดทององค์จตุคาม ถึงแม้ว่าสภาพการณ์ดังกล่าวจะตั้งอยู่เพียงชั่วระยะเวลาปีหนึ่งหรือสองปี แต่ทว่า สิ่งที่ปรากฏขึ้นก็สามารถยืนยันกับผู้พบเห็นได้ว่า องค์จตุคามรามเทพช่วยลดการกระทำผิดและอาชญากรรมลง นอกจากนี้ การใช้จตุคามรามเทพต่อการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประชาชน ยังพบว่า จตุคามรามเทพ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผู้ศรัทธาไว้ด้วยกัน โดยทำหน้าที่ในการลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในบุคคลและสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นเครื่องประนีประนอมให้กับผู้ศรัทธาและเชื่อมโยงสังคมเข้าไว้ด้วยกันผ่านความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน กลุ่มเดียวกัน เป็นลูกขององค์พ่อเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้การมีหลักประกันในการดำรงชีวิตยังมีขอบเขตที่ครอบคลุมไปถึงการเข้าถึงปัจจัยในการดำรงชีวิตหรือต้นทุนอื่น ๆ เนื่องจากจตุคามรามเทพเป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยในการดำรงชีวิตและการพัฒนาความเป็นอยู่ สวัสดิการ หรือการสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของประชาชน กลุ่ม องค์กร หรือสถาบันทางสังคมที่ได้ใช้องค์จตุคามรามเทพเป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยเหล่านั้น จากการศึกษาพบว่า หน่วยงานราชการ ได้ใช้จตุคามรามเทพเพื่อเป็นทุนในการพัฒนาสถานที่ สิ่งปลูกสร้างและถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่นวิทยาลัยอาชีวศึกษานครศรีธรรมราช เพื่อสมทบทุนสร้างอาคารเรียน อุปกรณ์การศึกษา หรือที่ศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช หารายได้เพื่อสร้างพระอนุสาวรีย์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ โรงเรียนจุฬาราชวิทยาลัย สร้างเพื่อหารายได้สร้างห้องสมุด เป็นต้น ในส่วนของวัดวาอารามในจังหวัดนครศรีธรรมราชพบว่า สามารถยกระดับการพัฒนาถาวรวัตถุและอาคารสถานที่ได้อย่างต่อเนื่องและครบถ้วนดังที่ได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ทุกประการ ไม่ว่าจะเป็น โบสถ์วิหาร ศาลาการเปรียญ เมรุเผาศพ ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ วัดพระนคร ซึ่งสิ่งปลูกสร้างและศาสนสถานทั้งหมดในวัดพระนครล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัตถุมงคล จตุคามรามเทพ ไม่ว่าจะเป็น พระอุโบสถ อาคารโรงเรียน

พระปริยัติธรรม ศาลา ที่พักสงฆ์ เครื่องอำนวยความสะดวกตามควรแก่สมณสาธูปที่เกิดขึ้น ล้วนเป็นผลจากการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในองค์จตุคามรามเทพ ในขณะที่เดียวกันการพัฒนาชุมชนและเครือข่ายชุมชน องค์จตุคามรามเทพ ก็ยังเป็นสื่อกลางในการพัฒนาชุมชนและยกระดับความคิด ความรู้ และความดีงามของชุมชนได้อีกด้วย ดังกรณีการใช้จตุคามรามเทพเป็นทุนทางสังคมของ อาจารย์ทวี พลายน้อย กับการพัฒนาคนในชุมชนบ้านท่าเรือ

นอกจากนี้ ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งมีใช้กลุ่มตัวอย่าง มองว่า องค์จตุคามรามเทพนั้นแหละ เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลสามารถเข้าถึงปัจจัยในการดำรงชีวิตอื่น ๆ จตุคามฯ เป็นตัวกลาง ซึ่งพร้อมจะทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงความสุขให้เกิดมีแก่ผู้ศรัทธา

ผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า ฐานะความเป็นทุนทางสังคมของจตุคามรามเทพ มีอยู่โดยสมบูรณ์และสามารถที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อปัจเจก กลุ่ม ชุมชนหรือสังคมได้อย่างหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้เลือกใช้ทุนทางสังคมนั้นว่า จะนำไปใช้สอยในลักษณะใดให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและบริบททางสังคม แต่อย่างไรก็ตาม การใช้ทุนทางสังคมให้เกิดประสิทธิภาพนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยช่วงเวลาและโอกาสอันเหมาะสม ตลอดจนการตระหนักถึงการใช้จ่ายประโยชน์จากทุนทางสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงจะสามารถใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ได้อย่างสมบูรณ์

จากการศึกษาภาพรวมของการใช้จตุคามรามเทพในมิติของทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนา ศักยภาพของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง พบว่า แนวทางในการส่งเสริมความยั่งยืนของทุนทางสังคมที่มีในองค์จตุคามรามเทพนั้น คือ การสร้างความรู้ ความคิดและการให้ความหมายของความเป็นทุนทางสังคมได้เข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตและการรับรู้ของผู้คน สิ่งเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการทำความรู้จักมาแต่แรก หากแต่ขอเพียงมีความพร้อมและใส่ใจในการตระหนักรู้เท่านั้น ในเวลาอันไม่นาน หากสิ่งดังกล่าวเกิดขึ้นได้ ก็ย่อมสร้างความยั่งยืนให้กับทุนทางสังคมในที่สุด อย่างไรก็ตามอันตรายอย่างใหญ่ที่คอยบั่นทอนความมั่นคงของทุนทางสังคมก็คือ ความโลภ และความเห็นแก่ตัว สิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการจัดการให้พ้นจากการรับรู้ หรือความเชื่อของประชาชนด้วย องค์จตุคามรามเทพเป็นทุนทางสังคมทางสังคมที่ประกอบขึ้นจาก ความดี ความงาม การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดูแลกัน ซึ่งหากได้รับการเลือกใช้อย่างเหมาะสมแล้ว ก็ย่อมที่จะสามารถสร้างความสงบเย็นให้แก่ผู้คนได้ตราบนาน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษา เรื่อง “จิตตคามรามเทพในมิติของทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในการพึ่งพาตนเอง” พบว่าหลายปัจจัยที่สามารถนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนของการใช้ทุนทางสังคมในท้องถิ่น ตลอดจนการพัฒนาแนวทางการใช้ทุนทางสังคมอย่างยั่งยืน กระแสความนิยมเพียงช่วงเวลาหนึ่งที่เกิดขึ้นกับปรากฏการณ์จิตตคามรามเทพนั้น เป็นเสมือนบทเรียนล้ำค่าในการจัดการกับทุนทางสังคมของชุมชน ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะในประเด็นดังกล่าว ดังนี้

1. การพึ่งพาตนเองด้วยการสร้างอาชีพเพื่อการเพิ่มรายได้นั้น สามารถใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นเครื่องมือได้ หากแต่จำเป็นต้องมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่คนรุ่นหลังอย่างเหมาะสมและกระตุ้นเตือนให้เกิดจิตสำนึกในการถนอมรักษาทุนทางสังคมสืบไป โดยอาศัยกระบวนการของการตระหนักรู้และหวงแหนร่วมกัน มีการจัดทำชุดความรู้เพื่อเผยแพร่ในชุมชน หรือมีการให้ความรู้โดยปราชญ์ชุมชน เป็นต้น

2. การพัฒนาศักยภาพของประชาชนผ่านแนวคิดด้านการสังคมสงเคราะห์นั้น สามารถที่จะประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมไปสู่การสร้างศักยภาพในการทำให้ประชาชนสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้ โดยอาศัยความช่วยเหลือหรือการเสริมแรงจากทุนทางสังคม โดยนักสังคมสงเคราะห์ที่สามารถที่จะผนวกเอาแนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางสังคมในทุกมิติไปใช้ในการปฏิบัติสังคมสงเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะในระดับบุคคล กลุ่มชุมชนหรือสังคม เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับคุณภาพชีวิตของบุคคลและภาคประชาสังคม

3. ผู้ใช้ทุนทางสังคมหรือผู้ศรัทธาองค์จิตตคามรามเทพ ควรสร้างแนวทางในการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยคำนึงความเหมาะสมตามกำลังและศักยภาพของตนที่จะนำไปสู่การพัฒนาความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้

4. ภาคประชาสังคมผู้เป็นเจ้าของทุนทางสังคม ควรมีวิธีการในการจัดการและบริหารการใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมโดยความร่วมมือของคนในท้องถิ่น และควรมีมาตรการในการป้องกันแทรกแซงและใช้ประโยชน์อย่างไม่เหมาะสมจากคนนอก โดยการหาวิธีการป้องกัน ติดตามและดูแลอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อการสงวนรักษาทุนทางสังคมไว้ให้อยู่รอดได้

5. ควรมีการส่งเสริมผู้ใช้ทุนทางสังคมในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ได้เป็นผู้นำหรือแกนหลักในการกระจายความรู้ เทคนิค วิธีการในการใช้ทุนทางสังคมอย่างคุ้มค่า ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางแก่บุคคลอื่น ๆ ที่จะเข้ามาใช้ทุนทางสังคมในลักษณะเดียวกัน

6. การถ่ายทอดชุดความรู้ทางด้านพิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องมีการถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ การปล่อยปละละเลยให้องค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนต้องตายไปกับปราชญ์หรือผู้ทรงความรู้อาวุโส เป็นสิ่งที่ไม่ควรละเลยและจำต้องได้รับการให้ความสำคัญ

7. ควรส่งเสริมการจัดทำชุดความรู้ที่ถูกต้องและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการอธิบายถึงที่มา ต้นกำเนิดและความสำคัญของทุนทางสังคมในท้องถิ่น เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันของผู้ใช้ทุนทางสังคมนั้น อย่างไรก็ตามหากชุดความรู้ดังกล่าวมีความแตกต่างหลากหลายจนไม่สามารถที่จะรวมเข้าไว้ด้วยกันได้เนื่องจากการถ่ายทอดด้วยระบบการบอกเล่าก็ควรรวบรวมรายละเอียดทั้งหมดเพื่อสะดวกแก่การตรวจสอบความถูกต้องในอนาคต โดยกระบวนการดังกล่าว ควรเกิดขึ้นโดยความร่วมมือของประชาคมท้องถิ่น ปราชญ์ในพื้นที่ ตลอดจนผู้ทรงภูมิรู้ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างบรรทัดฐานทางความรู้ที่ถูกต้องของทุนทางสังคม

8. ทุนทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควรมีการอธิบายและให้ความเข้าใจในเชิงประวัติศาสตร์อย่างถูกต้องและมีเหตุผลกำกับ ทั้งนี้เพื่อแยกแยะความมกมายออกจากศรัทธา และเพื่อให้ศรัทธาที่ถูกทางเป็นตัวเชื่อมให้เกิดปัญญาแก้ปัญหาแก้ปัจเจกและชุมชน อันจะนำไปสู่การถนอมรักษาทุนทางสังคมนั้นไว้

9. รัฐหรือองค์กรที่มีความรับผิดชอบต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมควรเข้ามาดูแลและควบคุมในส่วนที่เหมาะสมกับความรับผิดชอบของตน แต่มิใช่การแทรกแซงหรือเอาสิ่งเหล่านั้นไปเสีย การเข้ามาสอดส่องของรัฐน่าจะเป็นหลักประกันถึงความมั่นคงของทุนทางสังคมได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

1. ศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมดั้งเดิมที่กลายมาเป็นทุนทางสังคมร่วมสมัย
2. ศึกษาถึงความผิดพลาดอันเนื่องมาจากการใช้ทุนทางสังคมที่ไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับบริบททางสังคมของชุมชน
3. ศึกษาแนวทางในการพิจารณาการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมชนิดใหม่ เพื่อชดเชยกับทุนทางสังคมที่สูญหายหรือเสื่อมสลายไป